

ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ У СФЕРІ ФІЛОЛОГІЇ (2005-2006 роки)

Прагнучи максимальної прозорості тексту і, відповідно, найвищої міри зручності у “його використанні”, ми вже традиційно для критичних оглядів, які публікуються у журналі, пропонуємо абсолютно зрозумілу схему структурування матеріалу, побудовану на, так би мовити, “жанровому принципі”: 1) монографії, 2) збірки статей, 3) збірки доповідей за матеріалами конференцій, 4) довідникові матеріали. Сподіваємось, що таке диференційоване представлення текстів у статті гратиме на реалізацію її суто функціонального завдання: забезпечити швидке орієнтування у просторі новітніх публікацій у сфері філологічних наук.

Монографії

Іван Мегела. Угорський “роман долі” 20-30 років XX століття⁴

Скористаємось цитатою провідного румунського літературознавця Йона Карайона. Він пояснює вибір Паулем Целаном німецької мови як “робочої” для своєї творчості і, відповідно, відхід останнього від румунських культурних орієнтирів так: *“Якби він і далі продовжував публікуватися румунською мовою і дав себе спокусити успіхові (мається на увазі локальний успіх П.Целана як поета-сюрреаліста у Бухаресті. – О.Л.), то, можливо, поступово б відмовився писати по-німецьки. Можливо, історія літератури ніколи не відкрила б для себе одного з найцікавіших німецьких ліриків повоєнного часу. Прокляття поета, котрий пише мовою, яка не належить до світових, безвідмовно спрацювало б і тут, прирікши його на анонімність, як і багатьох його румунських колег-поетів, котрі за своїм значенням часом були не меншими від Целана”⁶.*

Сподіваємось, що зняття “проклять”, чар німоти з окремих тем і цілих національних літератур є одним з бажаних завдань для сучасної історії літератури та інших дисциплін літературознавчого циклу. Більше того, на думку автора огляду, для науки про літературу “після Дерріди” з її ідеологічною зміною перспективи від центральних до маргінальних явищ у

писемній культурі, окреслена вище мета має стати однією із принципів. У такому контексті чергове дослідження професора І.Мегели, присвячене аналізу творів, написаних аж ніяк не світовою, угорською, мовою (попередні роботи: **“Романи Ласло Немета”**, **“Реалізм Жигмонда Моріса”**, **“Угорський роман 20-30 років”**, **“Угорський історичний роман: Костолані. Мора. Моріц”**) має розглядатися як сучасне і надактуальне.

Певною мірою авторів цих рядків шкода, що він не є спеціалістом з угорської літератури, а тому може казати виключно про речі самоочевидні, ті загальні пресупозиції, якими професор І.Мегела, імовірно, керувався при написанні своєї наукової праці і які (у цьому є впевненість) слугуватимуть чинниками привертання уваги читацької аудиторії до матеріалу дослідження. Зокрема, вкажемо на наступне.

1. Автор розвідки ставить аналізовані твори у внутрішній, національний контекст. Так, характеризуючи жанрові особливості романів та повістей Йожі-Єне Тершанські (**“Какук Марці”**), Арона Тамаші (трилогія **“Авель”**) та ін., науковець методично відшукує у текстах сліди творів інших провідних угорських письменників нової доби (серед інших, Дюли Круді, Міхая Бабича, Жигмонда Моріца), того спільного, що, на думку І.Мегели, поєднує перелічених письменників на мотивному, образному, ідейно-тематичному рівнях. Це, поза всяким сумнівом, дає можливість читачеві вибудувати картину угорського літературного процесу ХХ століття. До того ж, якщо пригадати той факт, що творча спадщина деяких інших літераторів (наприклад Ж.Моріца) вже досліджувалась раніше самим І.Мегелою, то очевидно стає і методична перевага монографій літературознавця, позаяк останні формують чіткий цикл робіт, які з легкістю можуть бути задіяні в межах курсу **“Історії світової літератури”**.

2. Моментом, який безпосередньо корелює із “програмою” подолання комплексу несвітових літератур і включення останніх у рідше літератури всесвітньої, є розміщення наявних аналітичних ескізів у контекст, так би мовити, міжнародний. Так, у розділі монографії, який присвячено циклу повістей Й.-Є.Тершанські, виводиться ціла парадигма класичних образів, таких як Швейк, Тіль Уленшпігель, Жіль Блаз, Симпліцисимум, яка доповнюється новим елементом – Какуком Марці із вказаного циклу угорського письменника. Романи останнього

розглядаються у контексті їх аналогії із творами Джона Стейнбека. “Пікарескність” образів трилогії Арона Тамаші “Авель” є, за свідченням І.Мегели, також алюзивною, позаяк має своїх відповідників у літературі світовій, у той час як деякі мотивні особливості творів угорського автора є безумовними посиланнями на Святе Письмо.

3. Така наскрізність аналітичної рефлексії дозволяє нам говорити ще про один вагомий доробок науковця – суттєву теоретичну цінність роботи. Автор розвідки навмисно добирає твори багато у чому кардинально відмінні: романи, цикли романів, цикли повістей; твори реалістичні за методом художнього освоєння дійсності та твори “міфопоетичні”. Водночас кожний розділ монографії містить блок міркувань про жанрову тотожність обраних витворів словесного мистецтва – у їх відношенні до літератури реалізму, у домінуванні тієї чи іншої магістральної форми оповіді, у співвідношенні автора, оповідача та розповідача, а, відповідно, і у базовому теоретико-літературному моменті, що стосується співвідношення суб’єктивного та об’єктивного у “романі долі”.

Усі перелічені переваги дослідження сприяють формуванню уявлення про “роман долі” як про одну із центральних жанрових форм в угорській літературі ХХ століття, а також про її узгодження з іншими хрестоматійними для історії світової літератури різновидами епічних творів.

Збірки статей

1. *Вікно в світ. Німецькомовні літератури. – №1(19). – 2005¹.*

Представляючи черговий номер журналу “Вікно в світ”, присвячений дослідженням німецькомовних літератур, доводиться ще раз констатувати жаль з того приводу, що даний розділ (як і інші) пройде у нашій статті лише коротенькою інсталяцією. Саме тому, надавши загальну характеристику випуску, зупинимось лише трохи докладніше на матеріалах, які, на нашу думку, є, у певному відношенні, найбільш знаковими.

Перший розділ “Вікна” на цей раз присвячено вельми непересічній події – видатний український літературознавець, а за сумісництвом і завідувач відділу світової літератури Інституту літератури НАНУ, і, власне, головний редактор того ж таки

“Вікна в світ”, Дмитро Затонський отримав у 2005 році Медаль Гете *“за видатні заслуги у справі поширення німецької мови за кордоном і за сприяння міжнародним культурним відносинам”*. Із цього приводу редакція **“Новітньої філології”** із великою радістю за лауреата і за українську науку в цілому приєднується до усіх привітань, що в номері небезпідставно займають аж 10 сторінок тексту (с. 3-13).

Загалом же 1-й номер **“Вікна”** за 2005 рік являє собою чи не зразковий журнал – відмінні за своїм змістом матеріали при відмінному розташуванні. Так, дуже функціональним виглядає розподіл статей за розділами: **“Новаліс і дух романтизму”**, який містить не лише *“новалісівські читання”*, але і декілька аналітичних екскурсів у творчість авторів ХХ століття – Георга Тракля, Германа Броха і Пауля Целана – на предмет актуалізації в останній романтичних тенденцій чи то гри у ній *“романтичних ремінісценцій”* (що сутності справи не змінює); **“Проблеми літературного процесу ХХ століття”**, який покриває різні питання літературного модернізму і не тільки, серед іншого включає кілька статей за творами новоспеченої нобелівської лауреатки Е.Єлінек, зокрема в інтертекстуальному річищі (стаття Тимофія Гаврилів *“П’єси Генріка Ібсена “Стовпи суспільства” та “Ляльковий дім” і п’єса Ельфріди Єлінек “Що сталося після того, як Нора покинула свого чоловіка, або Стовпи суспільства”*); і, нарешті, **“Німецькомовні літератури в Україні, українська література – у німецькомовному світі”**, у якому редакцією презентовано огляди нових літературно-критичних джерел (серед іншого порадимо ознайомитись із **“Словом від упорядника”** до 3-х випусків збірки статей під дуже загальною темою **“Експресіонізм”** – тексти набагато більш специфічні – Тимофія Гаврилів).

Центральною статтею номера, принаймні за обсягом і панорамністю, а перегукуючись із самою статтею – за відкритістю, є розвідка Євгенії Волощук під назвою **“Відкриті питання модернізму (на матеріалі німецькомовних літератур)”**. Фактично, сформульовані питання є настільки відкритими, що *“закритись”*, тобто знайти своє остаточне вирішення, їм навряд чи вдасться, щонайменш у межах однієї науки про один вид мистецтва, а саме науки літературознавчої, позаяк остання, здається, часто-густо прагне розв’язання тих проблем, які є міждисциплінарними за визначенням. Тому нам

видається ближчим до правди, що автор формулює найкращу відповідь на початку останнього параграфа статті: **“Чим був модернізм? Напрямом? Течією? Рухом? Добою? Типом культури? Духовним станом? Стилем?** (і по тексту – *“способом мислення?”* тощо)” (с. 105). Отже, робота Є.Волощук є вічним розпитуванням тексту (тут майже безмежного стосу текстів) у герменевтичному сенсі, а від того характеризується небаченою широтою проблематики – погляди на класифікації, датування та і взагалі розуміння літературного модернізму.

2. Міжнародна наукова конференція “Германістика в Україні та за кордоном. Стан і перспективи”. 13 травня 2005 року. КНУ ім. Тараса Шевченка.⁵

Як за якістю запропонованих текстів, так і за якістю складу учасників, а також за широтою представництва відмічена у підзаголовку конференція разом із відповідною збіркою доповідей заслуговує на означення “масштабна”. Проаналізуємо її зміст задля підтвердження цієї думки.

Спершу про негатив. Слід зазначити, що розподіл матеріалів у збірці за чотирма секціями деінде виявляється неефективним або просто не позбавленим окремих “білих плям”, а в певних місцях і відвертих казусів. Серед подібних, зокрема, вкажемо на дивовижні потрапляння деяких доповідей “не за адресою” (наприклад, виступ І.І.Гуменюк під назвою **“Функціонування фразеологічних одиниць із колоронімами у сучасній англійській та українській мовах”** опинився чомусь у другій секції із тематикою **“Питання фонетики, лексикології та фразеології німецької мови”**). Іноді подібні речі суттєво ускладнюють процес наукового пошуку. До плям зарахуємо також і не зовсім раціональний розподіл кардинально відмінних (хоча як і все у філологічних науках – дотичних) питань за секціями (зокрема, такий синтез: **“Германістика в контексті міжкультурної комунікації. Теорія та практика перекладу. Фахові мови. Термінознавство. Лексикографія.”**) На цьому, власне, і все з мінусами.

У цілому ж збірка насичена великою кількістю більш ніж актуальних, а повсякчас і просто рідкісних за своїм спрямуванням розвідок. Просто перерахуємо ті аспекти германістики, які досліджуються учасниками конференції і є

представленими на розсуд наукової громади: 1) питання дидактики на усіх рівнях (лексико-семантичному, синтаксичному, морфологічному), включно із її, дидактики, історією (див. **“Особливості організації процесу навчання у вищих навчальних закладах ФРН у 1945-90 роках”** за авторством Брагинця О.Ф.), а також кричущо важливі дослідження у сфері переорієнтації або дидактичного оновлення у межах європейських інтеграційних процесів (див., наприклад, Огуй О.Д. **“Викладання лексикології німецької мови в руслі Болонського процесу”**); 2) проблеми фонетики, лексикології, фразеології німецької мови, зокрема у діалектологічному зрізі (див. доповідь Гавриш О.О. **“Порівняльний аналіз голосних і приголосних фонем бернського діалекту та німецької літературної мови”**), окремі питання міжмовної інтерференції, а також одну доповідь із традиційно вельми резонансної фоносемантики (Кушнерик В.І. **“Фоносемантичні значення морфем сучасної німецької мови”** із значним демонстративним матеріалом); 3) вже типові, але від того ще більш цінні (позаяк невідворотно поглиблюють, уточнюють і тому якісно трансформують знання у цих сферах) дослідження з проблем машинного перекладу, а також перекладацьких помилок і їх подолання у вже згаданій третій секції; 4) і, нарешті, функціонально-комунікативні та прагматичні аспекти германістики; у цьому розділі, серед іншого, міститься і доповідь, яка неабияк упевнює у соціальній гнучкості філологічної науки, оскільки оперує реалією, що відноситься на момент виступу до найактуальніших – **“Pomaranzerevolution” – das Wort des Jahres 2004 im Spiegel der ukrainischen Presse**” за авторством А.Білоус.

3. Ідентичність художнього простору. Георг Тракль у контексті часу, традиції і діалогу культур. (Упорядник Тимофій Гаврилів)².

Тематично пов’язана із попередньою тритомною збіркою від того ж упорядника (**“Експресіонізм”**), ця не без перебільшення “колекція” статей все ж володіє власною дослідницькою перспективою і, відповідно, науковою цінністю. Остання стає цілком очевидною за умови хоча б і поверхового перегляду інформації під посиланнями **“Г.Тракль”** чи **“траклезнавство”** будь-якою з європейських мов у світовому електронному

просторі. Дійсно, художній простір, у якому жив один з найбільш центральних в літературному експресіонізмі, але водночас і найбільш неоднозначно експресіоністських авторів, став стимулом як для численних літературних ремінісценцій і відвертого епігонства, так і для невідпорно-широкого потоку літературознавчих інтерпретацій.

Неймовірно важко визначити концепцію збірки. Скоріше за все вона вирує десь навколо того впливу або цілого плетива впливів, які спричинила творчість австрійського експресіоніста, та і сама його “наскрізь самовбивча” постать, на розвиток європейського культурного світу. Від того, певно, вирає лише кожна окрема стаття, яка, позбавлена власної відцентрованої сили, отримує свою доцентровість, тобто перетворюється на цілісне і незалежне дослідження.

Не ігноруючи усі розвідки без останку, рекомендуємо, проте, звернути особливо пильну увагу на статтю одного із найбільш відомих германістів Європи В. Шмідт-Денглера під назвою “Траль”, дослідження целанознавця і провідного українського перекладача Петра Рихла “**Георг Тракль у житті та творчості Пауля Целана**” та працю власне організатора проекту Тимофія Гаврилів “Георг Тракль в українських перекладах”. Перша з них являє собою дуже цікавий приклад аналізу одного ліричного твору (вірш “**Містечко**”) в інтертекстуальному контексті (переважно експресіоністському) і, як виходить із назви? – літературознавчо-біографічний синтез, позаяк фіксує коментарі багатьох сучасників поета до найсумніших подій його життя, які певним чином художньо трансформуються у його творі. Стаття П.Рихла є спробою фільтрування творчого доробку П.Целана на наявність як окремих аналогій на мотивному та образному рівнях, так і на присутність у віршах буковинського письменника цілком очевидних ремінісценцій на лірику Тракля. Робота Гаврилів, у свою чергу, включає як теоретичні ескізи з перекладознавства, так і багатоаспектний аналіз найвідоміших перекладів траклевих поезій українською мовою.

Довідникові матеріали

Інформаційний бюлетень Української спілки германістів вищої школи. – №3. – 2006³.

Даний випуск бюлетеня УСГВШ містить низку вельми цікавих матеріалів з точки зору наявності у них інформації суто практичного, орієнтуючого спрямування. Зокрема, опубліковано протокол чергової організаційної конференції спілки, доповіді учасників; деяка актуальна інформація про поточну діяльність Німецької Служби Академічних Обмінів в Україні; і на завершення (що, на думку оглядача, є найбільш цінним з науково-методичних позицій) – серія анотацій на підручники і навчальні посібники, авторами чи співавторами яких є члени організації. Так, тих, хто цікавиться актуальними проблемами перекладу, доцільно відіслати на сторінки бюлетеня, щоб ознайомитись із досить ґрунтовною рецензією на підручник **“Теорія та практика перекладу (німецька мова)”**, випущений у співавторстві трьох докторів філологічних наук – Кияка Т.Р., Науменка А.М. та Огуя О.Д. Безумовно, така комплексна за своєю суттю монографія потребує попереднього аналізу своєї концепції. Дану функцію і виконує рецензія Івана Дамар’їна **“Нове в теорії, практиці та дидактиці перекладу”**.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Вікно в світ. Зарубіжна література: наукові дослідження, історія, методика викладання. – К.: Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАНУ. – №1(19). – 2005. – 160 с.
2. Ідентичність художнього простору. Георг Тракль у контексті часу, традиції і діалогу культур / Упорядник Тимофій Гаврилів. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2005. – 144 с.
3. Інформаційний бюлетень Української спілки германістів вищої школи. – № 3. – 2006. – 32 с.
4. Мегела Іван. Угорський “роман долі” 20-30 років ХХ століття: Навчальний посібник до курсу “Історія всесвітньої літератури”. – К.: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 122 с.
5. Міжнародна наукова конференція “Германістика в Україні та за кордоном. Стан і перспективи” 13 травня 2005 року. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2005. – 218 с.
6. Рихло П.В. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст: Монографія. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 253.